
CRISTINA GARCÍA DEL TORO

**PANORÀMICA DE LA
TRADUCCIÓ ENTRE
ESPANYOL I CATALÀ EN ELS
ÀMBITS LITERARI I
AUDIOVISUAL**

1. INTRODUCCIÓ

La pràctica de la traducció entre espanyol i català ha experimentat en aquestes darreres dècades uns canvis substancials. Amb el restabliment de la democràcia, la llengua catalana enceta el camí cap a la seua recuperació i en aquest procés han jugat un paper decisiu tant la redacció dels documents en català, com la traducció a aquesta llengua dels documents i textos que durant més de cinquanta anys havien estat redactats exclusivament en castellà.

No són, però, aquests criteris de recuperació i revifalla del català els únics que justifiquen la traducció entre el castellà i el català, i la seua pràctica no es concreta tampoc únicament en la direcció cap al català, com es podria pensar en un principi, sinó que també trobem traduccions del català al castellà. Dedicaré els apartats que segueixen a la revisió del panorama de la traducció entre català i castellà (en les dues direccions lingüístiques), durant les tres darreres dècades. Revisaré les tendències que s'hi

observen, tot centrant-me en els àmbits literari i audiovisual, tots dos presents en el panorama actual i amb característiques i contorns compartits.

En el terreny de la formació de traductors s'observa un interès creixent per dissenyar plans d'estudi de postgrau, seguint les noves directius de l'Espai Europeu d'Ensenyament Superior, que sumen continguts de traducció literària i audiovisual, creant així un nou perfil professional capaç d'enfrontar-se amb la demanda de traduccions tant de la indústria literària com dels mitjans audiovisuals (a l'àmbit anglosaxó l'han denominada traducció creativa). Aquest perfil, que l'àmbit anglosaxó inclou sota les denominacions d'escriptura creativa o traducció creativa, vol competir amb els postgraus tradicionals restringits únicament a un sol àmbit d'especialitat (en són una mostra els nous postgraus de traducció, com el Màster Interuniversitari de Traducció i Interpretació de la Universitat de València, la Universitat Jaume I i la Universitat d'Alacant, o el Máster en Traducción de la Universidad de Málaga). Aquest estudi vol contribuir a omplir el buit que existeix entre els territoris de parla catalana d'un estudi descriptiu sobre aquests dos àmbits d'especialitat.

Davant l'amplitud de l'objecte d'estudi, però, la meua intenció serà oferir únicament una primera prospecció general d'ambdós àmbits i en deixe, per a futurs treballs, una anàlisi més detallada i minuciosa.¹

2. LA PRODUCCIÓ EDITORIAL

Una de les primeres obres que recull estadístiques sobre producció editorial i volum de traduccions de l'Estat espanyol des de l'inici del període democràtic és la de Santoyo (1985). L'autor presenta les dades corresponents a les traduccions publicades entre els anys 1977 i 1981, tot partint de *El libro español*, n° 242, 255, 267, 278 i 289-290. Les dades que n'ofereix són les següents:

Lengua de origen	1977	1978	1979	1980	1981
Inglés	2831	2916	3164	3465	3925
Francés	1595	1533	1696	1782	1732
Italiano	887	593	593	681	757
Alemán	636	755	695	804	779
Ruso	102	130	63	90	73

1. Als àmbits científicotècnic i juridicoadministratiu els he dedicat dos treballs precedents (cf. García de Toro, 2004 i 2006 respectivament).

Griego	64	46	50	60	69
Sueco	47	14	31	24	21
Holandés	31	35	33	40	20
Latín	28	54	47	65	49
Portugués	28	42	28	63	53
Danés	24	19	12	20	22
Japonés	18	9	7	36	12
Àrabe	9	36	17	20	19
Húngaro	9	3	8	3	4
Chino	8	5	7	13	13
Hebreo	5	3	5	15	9
Polaco	5	7	13	9	8
Esloveno	3	1	1	1	1
Rumano	3	3	1	1	1
Checo	2	1	4	2	7
Hindi	2	–	–	4	8
Noruego	1	1	15	8	–
Sànscrito	1	4	–	–	–
Finlandés	–	2	3	1	2
Turco	–	1	–	–	127*
Africans	–	–	–	2	1
Eslovaco	–	–	–	1	–
Varios	–	52	118	147	120
TOTAL ANUAL	6339	6265	6638	7330	7833

«*La cifra es excesivamente alta; quizá se trate de un error de la fuente de donde proceden estos datos: *El libro español*, nº 242 (pág. 81), nº 255 (pág. 136), nº 267 (pág. 148), nº 278 (pág. 61) y nº 289-290 (pág. 6)»

Quadre 1. Traduccions publicades a l'Estat espanyol entre els anys 1977 i 1981 (Santoyo, 1985: 132)

Es tracta dels primers anys del període que estudiem, i les dades semblen indicar que la traducció al castellà d'obres escrites originàriament en català o bé és inexistent, o bé en el cas d'existir, se situaria en l'última casella, la formada pel grup “varios”, amb la qual cosa la seua presència es desdibuixaria en un grup heterogeni i sense personalitat. Aquestes dades també poden indicar que la traducció del català al castellà ha estat ignorada —com també la traducció de la resta de llengües de l'Estat—, perquè no era probablement objectiu d'aquest treball.

Si avancem dues dècades, però, i mirem les dades actuals, se n'observen diferències significatives:

	Number of ISBNs				
	04-06 2002	07-09 2002	10-12 2002	01-03-2003	Total 04 2002-03 2003*
Anglès	2.571	1.668	2.345	3.102	9.686
Espanyol	781	599	574	744	2.698
Francés	540	427	543	639	2.149
Alemanys	317	299	291	397	1.304
Italià	194	176	244	294	908
Català	133	127	107	130	497
Portugués	67	56	49	33	205
Llatí	74	22	35	47	178
Grec	49	32	33	50	164
Gallec	19	30	38	17	104
Rus	23	16	23	21	83
Basc	12	8	30	15	65
Altres Llengües	73	53	149	118	393
TOTAL	4.853	3.513	4.461	5.607	18.434

(*He afegit l'última columna, "Total Abril 2002-Març 2003")

Quadre 2. Evolució de les dades sobre producció editorial de l'Estat espanyol d'acord amb la llengua de traducció (Abril 2002-Març 2003). (Font: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte, 2004)

Cal remarcar en primer lloc que els dos quadres no mostren exactament el mateix fenomen. En el primer apareixen sols les traduccions cap a l'espanyol (i aquesta llengua no es contempla com a llengua origen), mentre que en el segon es recullen les traduccions cap a qualsevol de les llengües. Malgrat les divergències de plantejament, les dades ens ajuden a veure que en aquest segon quadre ja són presents les llengües oficials de l'Estat espanyol i que el català ocupa una posició gens menyspreable, tot situant-se entre l'italià (fenomen altament significatiu per la importància i la proximitat d'aquesta llengua) i el portugués, llengua a la qual supera amb escreix.

La inclusió de les llengües de l'Estat, i la posició prominent del català, representen un bon baròmetre dels canvis a què estem assistint en el panorama traductor actual. La presència d'aquestes llengües, inexistent en els anys 77 al 81 en les fonts documentals d'aleshores, és ja un fet a hores d'ara. Ha calgut, però, prop d'una vintena d'anys perquè es consolidés un procés que, si bé ja s'havia iniciat amb la recuperació de les llibertats després de l'arribada del període democràtic, no es consolida fins a l'aprovació dels estatuts d'autonomia (el 1979 el de Catalunya, el 1982

el del País Valencià, i el 1983 el de les Illes Balears) i les respectives lleis de normalització lingüística, les quals han fomentat i garantit la utilització del català i també la traducció a aquesta llengüa.² La seua repercussió i els seus resultats són palesos en el quadre precedent.

2.1. La traducció literària

D'acord amb l'*Index Translationum* (2006), en les dades sobre producció editorial, la traducció literària representa aproximadament el 50% dels textos editats. Ara bé, els números no ens ofereixen cap dada concreta sobre el tipus de llibres traduïts ni sobre les tendències predominants observades. Com que no volem descuidar aquests aspectes partirem dels treballs de Romaguera (1988) i Bacardí (2004), els quals sí que aprofundeixen en aquestes qüestions des d'un prisma no tan numèric.

Romaguera incideix primerament en la diferenciació de la direcció de la traducció. No és paral·lela la traducció d'obres del català al castellà a la traducció d'obres del castellà al català. La traducció d'obres del castellà al català (com també del castellà a l'èuscar o al gallec) no resulta sempre necessària pel caràcter bilingüe dels parlants que integren aquests territoris: «el fet que els ciutadans que llegeixen a l'Estat espanyol coneixen el castellà fa que no sigui necessari ni imprescindible traduir les obres a aquestes llengües perifèriques» (1988: 136). L'autor hi afegeix dues raons més: la primera és que existeix un consens general respecte del fet que l'ideal és llegir sempre en l'idioma original, i la segona, les qüestions econòmiques: «per dedicar els cabals públics i privats a la creació i difusió de les llengües pròpies, necessitades de proliferació en el camp de l'edició». Seguint aquests criteris, que són de fet els imperants en el mercat actual, el nombre de traduccions del català al castellà, tant de novel·la, com de poesia o assaig, és més elevat que en la direcció del castellà al català. Vegem en els apartats següents com es concreten aquestes diferències en funció de la direcció lingüística.

2. Per exemple al Capítol IV de la Llei 1/1998, de 7 de gener de política lingüística de Catalunya —revisió de la primitiva llei de normalització lingüística de Catalunya de 1979—, es recull el següent: “El Govern de la Generalitat ha d'afavorir, estimular i fomentar: a) La creació literària i científica en català, la difusió dins i fora de l'àmbit lingüístic propi i la traducció a altres llengües d'obres literàries i científiques en català, i la traducció al català d'obres escrites en altres idiomes.»

2.1.1 La traducció literària del català al castellà

D'acord amb Romaguera (1988: 136-138), en aquesta direcció les traduccions solen correspondre a obres que vénen avalades per les bones vendes experimentades en l'idioma de partença; hi influeix també el fet d'haver obtingut algun premi significatiu o, senzillament, el nom de l'autor. És el cas de Plaza i Janés, que sol publicar èxits catalans en castellà, i entre ells es compten obres de Salvador Espriu, Terenci Moix, Joan Perucho, Manuel de Pedrolo, Isabel-Clara Simó, etc.; o de l'editorial Planeta, que sol publicar els seus premis Ramon Llull (guanyador i finalista) en castellà, un temps després de la seua aparició en català.

L'editorial Anagrama incorpora en algunes de les seues col·leccions autors catalans traduïts al castellà poc després d'haver estat publicats en català, com en "Narrativas Hispánicas" (Pere Calders, Valentí Puig, Josep Vicenç Foix), "Contraseñas" (Quim Monzó), "Cuadernos Anagrama" (Albert Balcells), "Argumentos" (Sebastià Serrano), "Ibérica" (Josep Maria Colomer), etc. Alianza Editorial, per la seua part, va editar entre els anys 1986 i 1994 la col·lecció "Biblioteca de Cultura Catalana", fruit d'un acord amb Enciclopèdia Catalana, i que consistia a publicar els millors títols de les lletres catalanes i oferir així una àmplia visió de la història, les idees i la realitat de la cultura catalana en castellà. D'acord amb aquest criteri, s'hi incloïen obres diverses, des de traduccions d'obres literàries (Ramon Llull, Salvador Espriu, Josep Pla, Jaume Roig, Narcís Oller o Jacint Verdaguer), a textos divulgatius (Josep Ferrater Mora), o assajos d'història o política (Enric Prat de la Riba), etc.

Cal dir que en aquesta pràctica de traducció s'observen clars lligams entre editorials—el subministrament d'originals d'Anagrama, per exemple, prové de Quaderns Crema—, i fins i tot apareixen editorials filials que publiquen en castellà les obres que prèviament havien aparegut en català. Es tracta d'editorials consolidades que han editat en català des del seu naixement, com per exemple Edicions 62, Columna o Bromera. Aquestes editorials no han abandonat la política inicial de publicar únicament en català, però després d'uns anys d'intensa edició i amb títols de gran ressò de públic, han cedit els drets d'aquestes obres perquè foren traduïdes al castellà —i a altres llengües— i difoses entre els lectors que no llegien en català. En aquests tres casos, Ediciones Península, Ediciones del Bronce i Editorial Algar respectivament, són les editorials que els publiquen en castellà.

En opinió de Romaguera (1988: 138), en aquestes iniciatives, i en general en la traducció de textos literaris del català al castellà, s'observa una tendència «positiva i lògica i que s'hauria d'estendre molt més, i no sols en els terrenys de la novel·la en primera instància i de la poesia, a banda és clar del llibre de text (...) i del llibre infantil i juvenil, camp aquest que ja compta amb un volum d'edicions prou apreciable.» De fet, aquesta tendència positiva no sols ha continuat en aquestes dues darreres dècades sinó que ha abastat camps que han vist augmentar considerablement la seua producció. N'és precisament el cas de la literatura infantil i juvenil. Seguint amb la tendència apuntada per l'autor, la literatura infantil i juvenil escrita en català i traduïda en castellà compta amb espais propis de publicació dins de col·leccions com "Gran Angular" d'editorial Cruïlla (SM), "Espacio abierto" de l'editorial Anaya, o la mateixa "Algar Joven" de l'editorial Algar. La producció en català de literatura infantil i juvenil en les dues darreres dècades experimenta un gir impressionant. Comencen a impartir-se assignatures de català, cosa que genera una demanda inusitada de llibres de lectura per a l'ensenyament primari i secundari. Calia satisfer una demanda real de llibres per a aquest públic, i en un mercat tan ampli caben tant els autors clàssics com els autors novells. I després d'un anys d'intensa producció en català, i en funció del ressò de públic que han atès aquestes obres, moltes d'elles veuen prompte una nova edició en castellà, adreçada ara als lectors de fora dels territoris catalanoparlants.

2.1.2 La traducció literària del castellà al català

En aquesta direcció, la quantitat de traduccions és inferior que en l'anterior. El criteri d'intel·ligibilitat que comentàvem (no cal traduir del castellà al català per a un públic capaç de llegir en castellà), en principi podria fer pensar fins i tot en la inexistència de traduccions, però la realitat del mercat ens demostra el contrari, sí que trobem traduccions cap al català (tot i que, com diem, en una proporció menor que en la direcció del català al castellà), i motivades per altres raons que aquest criteri d'intercomprensió.

La traducció cap al català es veu severament interrompuda durant la postguerra i es repren tímidament a les darreries dels anys seixanta. L'any 1968, en concret, marca el reinici de l'activitat. Apareix llavors la traducció d'*El senyor president* de Miguel Ángel Asturias, *La visita que no va tocar el timbre*, peça teatral de Joaquín Calvo Sotelo i *30.000 pessetes per un home (i altres narracions)*, novel·la de Candel. L'any 1969 es

publica *El Rusc* i *Viatge al Pirineu de Lleida*, ambdues de Camilo José Cela; *Lletra de batalla per Tirant lo Blanc*, de Mario Vargas Llosa; o *Don Quixot de la Manxa*, de Cervantes.³ L'any següent, el 1970, continua aquesta tendència i veuen la llum obres com *Un sexe anomenat dèbil*, de Luis Martín Vigil; *Barcelona*, de Camilo José Cela; o *Cent anys de solitud*, de Gabriel García Márquez (Romaguera, 1988: 138). Segons l'autor, a partir d'aquest moment, la tendència va ser l'aparició d'un o dos títols per any traduïts del castellà al català. En opinió de Bacardí (2004: 264-266), dos factors van contribuir a la represa de la traducció al català en aquests darrers anys de la dècada dels seixanta: per una part, la relaxació de la censura envers la traducció cap a "altres" llengües diferents de la llengua de l'estat; i per una altra, l'èxit i la popularitat de la novel·la realista en espanyol conreada per autors que mantenien bona relació amb el règim.

La traducció d'obres assagístiques i poètiques comença a ser també present en aquests anys inicials. Les primeres traduccions responen a l'efecte de l'impacte que havien tingut les obres en espanyol publicades arran dels esdeveniments ocorreguts a França el 1968. Així, són traduïts autors com Alfonso C. Comín (*Per a una estratègia sindical*, 1970), Esteban Pinilla de las Heras (*L'empresari català*, 1967), o Francesc Candel (*Encara més sobre els altres catalans*, 1973). En l'apartat de poesia, veuen la traducció al català treballs de Rubén Darío i Vicente Aleixandre (1960), Pablo Neruda (1974), o Rafael Alberti (1972). Però, a excepció del llibre d'Alberti, *Poemes de l'enyorament* (1972), es tracta en tots els casos de poemes solts i no de llibres complets (Bacardí, 2004: 266).

Aquestes primeres traduccions al català contribueixen a la supervivència lingüística del català. Ara bé, aquest criteri de supervivència cedeix terreny a partir dels anys vuitanta a uns altres criteris. Parcerisas (1998) apunta que els factors determinants en les traduccions literàries dels anys vuitanta són el criteris polítics, institucionals i històrics. Per a Bacardí (2004: 267), influeix també en la traducció de determinades

3. Del *Quixot*, comptàvem ja amb edicions anteriors com les d'Eduard Tamaro (1882), d'Antoni Bulbena i Tusell (1891) i (1894) o Ildefons Rullan (1905-1906), de finals del segle XIX i principis del XX. Per a un estudi detallat de les traduccions al català d'aquesta obra, vegeu Bacardí i Estany (1999) o Bacardí (2001). El balanç que fa l'autora respecte de les traduccions d'aquesta obra és altament positiu i tota una fita en el panorama de la traducció entre aquestes llengües. Es pot parlar fins i tot de "mania cervàntica". Com sosté l'autora a propòsit de la traducció de Rullan: «era la tercera versió en vint-i-cinc anys d'una obra llarga i complexa. Certament, com va sentenciar Francesc Carreras i Candi en la sèrie d'articles "Lo cervantisme a Barcelona" publicats a *La Veu de Catalunya* el 1894, es vivia una veritable mania cervàntica, de la qual les traduccions constituïen una de les múltiples mostres» (Bacardí, 2001, 70-78).

obres el pes de la llengua origen. Aquest factor explica, per exemple, les traduccions al català d'obres cabdals del *boom* de la literatura hispanoamericana: *Crònica d'una mort anunciada* (1982), de Gabriel García Márquez; *L'Aleph* (1983), de Jorge Luis Borges; o *Els cadells i altres narracions* (1984), de Mario Vargas Llosa. Per a Parcerisas (1998), no cal oblidar la funció d'aquestes traduccions en la cultura receptora: la necessitat o no d'aquestes traduccions respon al paper que juguen per a la cultura hegemònica; serveixen per posar de manifest la importància i la difusió de l'original.

Quant als criteris econòmics, aquests comencen a influir en les decisions editorials a partir de les darreries del anys vuitanta, i especialment en la dècada dels noranta i l'actual. I no sols pel que fa a la producció de literatura infantil i juvenil,⁴ sinó a la producció literària en general: «A number of other books have been translated from Spanish into Catalan usually on the basis that they are guaranteed to sell well» (Bacardí, 2004: 267). Alguns dels títol que podem destacar són: *L'ínsula Baratària* de Cervantes, (1980), *Contes de Clarín* (1994), *Borja, Bòrgia* de Manuel Vicent (1995), o llibres més recents com assajos de Carmen Alborch, Juan Luis Cebrián o Fernando Savater; novel·les d'Arturo Pérez Reverte, Eduardo Mendoza, o les novel·les guanyadores de premis com el Planeta: *Mentre vivim*, de Maruja Torres (2001), *La cançó de Dorotea*, de Rosa Regàs (2002), *L'ombra del vent* de Carlos Ruiz Zafón (2003), *Soldats de Salamina*, de Javier Cercas (2003) o *Passions romanes* de Mª de la Pau Janer (2005). Totes aquestes obres estan avalades per l'èxit dels originals i moltes d'elles estan escrites per autors d'origen català. En opinió de Bacardí (2004: 267), una vegada més, com si no res haguera canviat al llarg del temps, assistim a un procés de re-integració lingüística i cultural per mitjà de la traducció. Lluny han quedat ja els temps dels ideals de la Renaixença –i la traducció del Quixot al català com a pur exercici creatiu–, avui comencen a intervindre també les forces del mercat en les decisions de traducció.

Revisant també la resta de llengües de l'Estat, Romaguera (1988: 138) opina que el mercat editorial sembla d'acord a potenciar la publicació de traduccions entre les llengües perifèriques. Es pren cura en l'edició de traduccions del gallec al català i de l'èuscar al català, i a l'inrevés, en unes ocasions gràcies a subvencions, ajudes institucionals i premis literaris, i en altres gràcies a projectes com el de l'associació GALEUSCA (que agrupa escriptors de Galícia, Euskadi i Catalunya de parla o

4. De fet, l'*Index Translationum* recull un total de 350 textos de literatura infantil i juvenil traduïts del castellà al català en el període comprés entre 1978 i 1996, d'un total de 853 títols editats.

escriptura catalana residents als Països Catalans). Aquestes iniciatives representen la promoció dels escriptors en llengua catalana en altres terres de l'Estat.

Parcerisas (1997) remarca la importància que tenen les subvencions i ajudes destinades a la traducció literària, per part, tant de les institucions públiques com de les privades. Per exemple, les ajudes institucionals de la Generalitat de Catalunya, combinades amb les ajudes de “la Caixa”, són les que han fet possible algunes de les col·leccions més prestigioses de Catalunya, com és el cas de MOLU i MOLXXX (Les Millors Obres de la Literatura Universal i Les Millors Obres de la Literatura Universal segle XX) d'Edicions 62. Edicions del Mall, per la seua part, amb l'ajuda de la Diputació de Barcelona, va traure la col·lecció bilingüe “Marca Hispànica”, de textos narratius, i hi incloua títols d'autors com Joan Perucho, Pere Calders, Carles Riba, Mercè Rodoreda, etc.

Fet i fet, si mirem les direccions lingüístiques estudiades en aquests apartats, podem concloure que en la direcció del català al castellà s'observa que han estat presents els criteris de mercat en la selecció de les obres a traduir. Però en la direcció del castellà al català, o en les edicions bilingües, hi són presents criteris ben diversos que, a més, evolucionen amb els temps. Des de criteris polítics, ideològics i històrics: de protecció de la llengua catalana o, tot el contrari, pel caràcter d'obra universal de les obres traduïdes (i el pes hegemònic de la cultura de partida), fins als criteris més recents, com són els criteris de mercat. Són efectivament criteris molt diferents que tenen molt a veure amb les obres, les editorials, els temps i les modes, però especialment amb qüestions polítiques i ideològiques. Una darrera opinió al respecte és la de Jordi Capdevila en una entrevista publicada al diari *Avui* (23-4-2005), quan diu que “les traduccions del castellà al català han passat a triomfar entre els lectors”. Esperem que la tendència no responga únicament al poder que hi exerceix la cultura hegemònica.

3. LA TRADUCCIÓ AUDIOVISUAL

La traducció audiovisual és una pràctica relativament jove, comparada amb la traducció literària (la primera pel·lícula que es dobla al castellà en el panorama internacional és de l'any 1929, *Río Rita*, cf. Pereira 2000: 8). A l'Estat ha estat determinada en tot moment pels esdeveniments històrics del segle XX, essencialment per la Guerra Civil espanyola i els anys de postguerra.

Pereira (2000), que ha dibuixat el panorama del doblatge de l'Estat espanyol des dels seus inicis, apunta una sèrie de dades d'interès que ajuden a contextualitzar i explicar la situació actual. D'acord amb l'autora, a l'Estat espanyol el sector de l'audiovisual havia encetat la seua activitat de traducció per al doblatge amb una forta empenta a partir de l'any 1932, però molt prompte veu truncada la seua activitat a conseqüència del conflicte bèl·lic. L'activitat no s'hi reprén amb una certa normalitat fins al 1940. Aquesta normalitat és, però, relativa perquè el cinema va haver d'acatar a partir d'aquell moment les directrius de l'*Orden de 23 de abril de 1941*, la qual prohibia explícitament l'ús al cinema tant de les llengües de l'Estat distintes de l'espanyol, com de les estrangeres. No hi havia cap possibilitat de sentir cap altra llengua que el castellà i, a més, desapareixien les versions subtítulades. Les versions doblades, a diferència de les subtítulades, admetien fàcilment i sense massa problemes la censura que el règim aplicava (Rabadán, 2000). A partir de la promulgació de l'ordre de 1941 no es permet, doncs, el doblatge al català, ni tampoc la producció en català. El rodatge en català no es reprén fins els últims anys del franquisme –amb els films *Laia* (1970) i *El Judes* (1971 /1952) (Izard 2001: 207).

En aquest context, la traducció entre castellà i català ha estat necessàriament una pràctica tardana, una pràctica que no s'ha desenvolupat paral·lela a unes altres combinacions lingüístiques. Enceta un camí lent a partir de l'inici de la democràcia, en el qual havia de véncer encara molts entrebancs, el principal dels quals era el pes de la tradició del doblatge en castellà en exclusiva durant els anys de dictadura. Véncer una tradició de més de cinquanta anys sentint únicament el castellà al cinema i a la televisió és un procés lent i costós. Les conseqüències de la prohibició de les llengües autonòmiques van ser l'acceptació i la identificació del castellà com a llengua d'expressió d'aquest mitjà, pràcticament des del seu naixement. Canviar la mentalitat de tants espectadors va resultar més costós que en altres àmbits i, de fet, no es va aconseguir fins que no naixen les televisions autonòmiques (TV3, l'any 1983, i Canal 9 l'any 1989).⁵ La traducció audiovisual entre català i castellà, si bé inicia tímidament el seu recorregut l'any 1975, no es pot considerar plenament tampoc inaugurada fins que no naixen les televisions autonòmiques. En paraules de Pereira:

5. La consolidació definitiva d'aquestes televisions corre paral·lela a l'aparició dels seus segons canals durant la dècada següent: Canal 33 i Punt 2, els dos canals menys comercials i amb una programació de caire més cultural). Més recent és la televisió de les Balears, IB3, que ha començat a emetre l'any 2005.

Por lo que respecta a las televisiones autonómicas, éstas, además de incrementar el número de horas de doblaje en España, llevaron y llevan a cabo un importante papel de normalización y difusión de las lenguas gallega, vasca y catalana. La televisión autonómica de esta última región fue la que, en principio, obtuvo el mejor grado de acogida y el mayor índice de audiencia debido a que 'los telespectadores catalanes conocían y utilizaban realmente la lengua catalana en todos los registros sociales (R. Agost, 1999: 56) (Pereira 2000: 12).

Com apunta l'autora, les televisions autonòmiques naixen amb l'objectiu de normalitzar i difondre'n la llengua respectiva. Ara bé, la situació no és la mateixa tampoc a totes les comunitats autònomes i, encara que l'esperit inicial de totes les televisions (alhora que les subvencions que s'hi adrecen) és el de ser part decisiva del procés de normalització lingüística, en el cas de les que conformen l'àmbit catalanoparlant, el resultat, a hores d'ara, és prou desigual. Mentre TV3, Canal 33 i Punt 2 han mantingut aquests criteris des dels seus inicis, i continuen produint, doblant i subtitulant al català íntegrament (cf. quadre 3), el cas de Canal 9 Televisió Valenciana és molt diferent i ha sucumbit a la temptació dels índexs d'audiència i a la rendibilitat econòmica. Com apunta Agost: «Aunque en un principio las televisiones autonómicas pretendían potenciar la cultura propia, no pudieron vencer la tentación de la audiencia y de la rentabilidad. La competitividad con otros canales ha conllevado la adquisición de programas extranjeros, películas americanas, telenovelas, etc.» (Agost, 1999: 57). I molts d'aquests productes s'exhibeixen doblats al castellà. Es compren ja doblats al castellà i no s'incrementen despeses traduint-los al català. L'autora es refereix bàsicament a la televisió valenciana. De fet, gairebé tota la producció aliena doblada a Canal 9 s'emet en castellà.

Així, mentre que a Catalunya l'ús del català a les cadenes de televisió ha estat sempre plenament garantit, no ocorre el mateix amb aquest canal valencià, el qual progressivament va anar incorporant el castellà a la seua programació, fins al punt que, a hores d'ara, la programació en valencià ateny únicament al voltant del 50% de les emissions diàries i pràcticament cap pel·lícula s'hi emet doblada al valencià. Molt diferent és, com diem, la situació de l'ús del català a les cadenes de televisió presents a Catalunya, via terrestre:

CADENA	Hores setmanals de programació				Hores setmanals en català				% de programació en català			
	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
ANY	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
TV3	168	168	168	168	168	168	168	168	100	100	100	100
K33/C33	168	168	168	168	168	168	168	168	100	100	100	100
La 2	168	168	168	168	23	10,9	16,5	14,15	13,7	6,5	9,8	8,42
TVE-1	168	168	168	168	3,5	3,7	3,5	3,13	2,1	2,2	2,1	1,86
Tele-5	168	168	168	168	6,5	0'75	0'6	0	3,9	0,4	0,4	0
Antena 3	168	168	168	168	2,5	2'9	2'5	0	1,5	1,7	1,5	0
Canal +	168	168	168	168	0	0	0	0	0	0	0	0
Total	1.176	1.176	1.176	1.176	371,5	354,25	359,12	353,26	31,6	30,1	30,6	30,04

Quadre 3. Hores de programació de televisió en català de les cadenes terrestres generals que es reben a Catalunya 2001-2004. (Font: Generalitat de Catalunya (2006b) "Informe de política lingüística 2004".)

En el cas de Catalunya juga un paper fonamental la determinació del govern autonòmic de regular, mitjançant un marc legal, la programació audiovisual.⁶ Un dels punts més rellevants de la Llei 1/1998 de 7 de gener, de política lingüística, va ser l'apartat 3 de l'Article 28, on es fa referència explícita a les quotes lingüístiques de pantalla i distribució:

Per tal de garantir una presència significativa de la llengua catalana en l'oferta cinematogràfica, el Govern de la Generalitat pot establir per reglament quotes lingüístiques de pantalla i de distribució per als productes cinematogràfics que es distribueixin i s'exhibeixin doblats o subtitulats en una llengua diferent de l'original. Les quotes establertes per a les produccions cinematogràfiques doblades o subtitulades en català no poden excedir el cinquanta per cent de l'oferta de distribuïdors i exhibidors en còmput anual i s'han de fonamentar en criteris objectius.

6. La legislació referent a la producció audiovisual a Catalunya és la següent:

- Llei 22/2005, de 29 de desembre, de la comunicació audiovisual de Catalunya (DOGC 4543, de 3 de gener de 2006).

- Acord 118/2004, de 17 de novembre (DOGC 4281, de 16 de desembre), pel qual s'aprova la Instrucció general del Consell de l'Audiovisual de Catalunya sobre la presència de la llengua i la cultura catalanes i de l'aranès en els mitjans de comunicació audiovisuals

. Decret 15/2003, de 8 de gener (DOGC 3801, del 16), pel qual es regula el règim jurídic transitori de les televisions locals per ones terrestres.

- Llei 1/1998, de 7 de gener, de política lingüística.

- Llei 8/1996, de 5 de juliol (DOGC 2232, del 19), de regulació de la programació audiovisual distribuïda per cable, modificada per la Llei 2/2000 de 4 de maig (DOGC 3133, del 5) del Consell Audiovisual de Catalunya. (Generalitat de Catalunya, 2006), "Recull de normativa legal sobre la llengua a Catalunya".

Aquest no n'és més que un exemple, però es tracta d'una regulació minuciosa que ha tingut marcades repercussions en la traducció al català. La necessitat d'arribar a un grau suficient de difusió en català a les sales de cinema, però també la necessitat d'omplir la graella de programació de les televisions autonòmiques, ha afavorit i fomentat tant la producció pròpia com la traducció. Dediquem els apartats següents a la parcel·la que en aquest àmbit ha correspost a la traducció entre castellà i català.⁷

3.1 La traducció audiovisual del castellà al català

Com també ocorria en la traducció literària, comptem ja amb una sèrie de pel·lícules que han estat doblades del castellà al català, el que sembla indicar que aquest tipus de traducció no es regeix ni pel criteri d'intel·ligibilitat (el públic catalanoparlant entén el castellà, de manera que, en un principi, no necessita la traducció), ni pel pes de la tradició (que aconsellaria no traduir al català perquè el públic català porta cinquanta anys sentint la veu dels actors espanyols en espanyol i hi està acostumat), ni per criteris econòmics (pel cost afegit que suposa duplicar les versions), ni fins i tot per criteris estètics (que aconsellen gaudir de la versió original). Hi ha, certament, unes altres raons al darrere que han fet possible aquestes traduccions: es tracta de raons de política lingüística. Per una banda, s'han de garantir unes certes quotes d'emissió en català i, per una altra, els mitjans de comunicació han d'acomplir la funció normalitzadora que tenen assignada. La solució de traduir del castellà al català contribueix a garantir aquests dos supòsits.

Ara bé, la quantitat de traduccions amb què comptem és limitada i les traduccions s'han fet d'una manera molt selectiva. Entre les pel·lícules emeses per TV3 i Canal 33 des de 1983 fins a l'any 1997 en trobem al voltant d'una cinquantena de títols traduïts al català, entre els quals destaquem:

- La calabaza mágica: La carabassa màgica (J. Bautista, 1985 Esp.)
- La cámara del terror: La cambra del terror (J. Ibáñez, 1968, Mèxic)

7. La situació de les llengües minoritàries o les situacions de minorització dins de l'àmbit de la traducció audiovisual és un tema que ha generat interessants estudis. Hi destaquem el d'O'Connell (1994), sobre les implicacions de la subtitulació en el gaèlic; el d'Antia (1996) i la situació de la traducció audiovisual a Nigèria; o el de Danan (1996) sobre Hollywood i el mercat francès. En el context espanyol, els de Pereira (2000) i Carriña i Sánchez Rodríguez (2000), sobre el doblatge a Galícia; o els d'Agost (1999 i 2000), Chaume (1996, 1998 i 2003) o Izard (2000a i 2000b) sobre el doblatge al català, en són també bona mostra.

- Un capitán de quince años: Un capità de quinze anys (J. Franco, 1972, Esp-Fr.)
- Comanche blanco: Comanxe blanc (J. Briz, 1968, Esp.)
- Como un adiós: Com un adéu (P. Vila, 1982, Esp.)
- El correo del rey: El correu del rei (R. Gascón, 1950, Esp.)
- La cripta: La cripta embruixada (C. del Real, 198, Esp.-Mèx.)
- La dama del alba: La dama de l'alba (F. Rovira Beleta, 1965, Esp.)
- Don Juan: L'amor de Don Juan (J. L. Sáenz de Heredia, 1950, Esp.)
- Escapada final: Escapada final (C. Benpar, 1983, Esp.)
- Escuadrón: Escuadró (J. A. De la Loma, 1987, Esp.-Mèx.)
- Un familia decente: Una família decent (L. J. Camerón, 1978, Esp.)
- El fascista, la beata y su hija desvirgada: El feixista, la beata i la filla desflorada (J. Coll Espona, 1978, Esp.)
- La gran quiniela: La gran travessa (J. Coll Espona, 1981, Esp.)
- La larga noche de julio: La llarga nit de juliol (L. J. Camerón, 1974, Esp.)
- Las largas vacaciones del 36: Les llargues vacances del 36 (J. Camino 1976, Esp.)
- Los nuevos extraterrestres: Els nous extraterrestres (J. Piquer Simón, 1983, Esp.)
- La otra imagen: L'altra imatge (A. Ribas, 1972, Esp.)
- Otra vuelta de tuerca: Una volta de rosca (E. de la Iglesia, 1985, Esp.)
- Palabras de amor: Paraules d'amor (A. Ribas, 1969, Esp.)
- Tatuaje: Tatuatge (B. Luna, 1976, Esp.)
- El tesoro del Amazonas: El tresor de la selva perduda (R. Cardona, 1983, Mèx.)
- Últimas tardes con Teresa: Les últimes tardes amb Teresa (G. Herralde 1983, Esp.)
- Los últimos días de Pompeya: Els últims dies de Pompeia (M. Bonnard, 1960, Esp.-It.-Alem.)
- La verdad sobre el caso Savolta: La veritat sobre el cas Savolta (A. Drove, 1979, Esp.-Fr.-It.)
- Viaje al centro de la Tierra: Viatge al centre de la terra (J. Piquer, 1977, Esp.)
- Los viajes de Gulliver: Els viatges de Gulliver (C. Delgado, 1983, Esp.) (Dibuixos animats)
- Vivos o, preferiblemente, muertos: Vius o, si pot ser, morts (D. Tessari, 1969, Esp.-It.)

-El Zorro cabalga otra vez: El Zorro cavalca de nou (R. Blasco, 1965, Esp.).
(Font: Televisió de Catalunya, 1997).

Alguns d'aquests títols són produccions espanyoles exclusivament, uns altres són coproduccions amb altres països i, en alguns casos, es tracta de films per al públic infantil i films d'animació. El que observem a grans trets és que molt poques són obres de les considerades clàssiques o mítiques dins de la història del cinema, i no hi són presents els grans directors espanyols, llevat d'alguna excepció i llevat del cas de directors avui consolidats, que en aquells temps començaven la seua carrera cinematogràfica. El que ens fa concloure que, si bé han pesat les raons de política lingüística audiovisual que hem esmentat, no han estat totalment bandejats els criteris estètics, i per això sembla que les pel·lícules clàssiques del cinema espanyol queden excloses d'aquest llistat.

Respecte de les produccions per al cinema, la llista dels films traduïts és molt més minsa i no excedeix una vintena de films. Entre ells: *Hotel y domicilio* (*Hotel i domicili*, Ernesto del Río, 1995), *El cartero y Pablo Neruda* (*El carter i Pablo Neruda*, Michael Radford, 1995), la major part de la filmografia del director Francesc Bellmunt: *Pa d'àngel* (*Pan de ángel*, 1984), *Un parell d'ous* (*Un par de huevos*, 1985), *El complot de los anillos* (*El complot dels anells*, 1987), *Un negro con un saxo* (*Un negre amb un saxo*, 1988), *Rateta, rateta* (*Ratita, ratita*, 1990), *Monturull*, el senyor del mar (*Monturull*, el senyor del mar, 1992), *Escenas de una orgía en Formentera* (*Escenes d'una orgia a Formentera*, 1994); *Gracias por la propina* (*Gràcies per la propina*, 1997), *Lisístrata* (2002).⁸

En aquesta direcció lingüística ha estat una fita clau la creació l'any 2000 de l'Institut Català de les Indústries Culturals. L'Institut naix amb objectiu d'impulsar el desenvolupament de les indústries culturals a Catalunya. Durant l'any 2003, va comptabilitzar 31 llargmetratges de producció catalana (rodats fonamentalment en català o castellà, tot i que també en anglés, gallec o francès), i durant l'any 2004, 40. Entre aquests s'han traduït del castellà al català: *Cámara oscura* (Pau Freixas, 2004), *Ouija* (Juan Pedro Ortega, 2004), *Rojo sangre* (Christian Molina, 2004), *El año del diluvio* (Jaime Chávarri, 2004), *Héctor* (Gracia Querejeta, 2004), *Inconscientes* (Joaquín Oristrell, 2004), *Mala uva*, (Javier Domingo, 2004), *Nubes de verano* (Felipe

8. Font: Generalitat de Catalunya /2006a) «Cinema en català doblat i subtitulat».

Vega, 2004), *Perfecto amor equivocado* (Gerardo Chijona, 2004), *Torapia* (Karra Elejalde, 2004).⁹

3.2 El castellà com a llengua intermediària

Un altre grup de pel·lícules traduïdes del castellà al català l'integren les produccions estrangeres que prèviament havien estat traduïdes al castellà, i a partir d'aquesta llengua són traduïdes al català. Aquesta solució s'adopta generalment en la seua emissió per a televisió més que no per a la gran pantalla. Aquests en serien alguns exemples:

- Las aventuras de Tom Sawyer: Les aventures de Tom Sawyer (The adventures of Tom Sawyer) (N. Taurog, 1938, USA)
- Chubasco: El mariner rebel (Chubasco) (A. H. Miner, 1968, USA)
- Círculo de pasiones: Cercle de passions (Le cercle des passions) (C. D'Anna, 1982, Fr.-It.-Esp.)
- El coloso de Rodas: El colós de Rodas (Il coloso di Roda) (S. Leone, 1961, Esp.-It.-Fr.)
- El cóndor: El còndor (El condor) (J. Guillermin, 1970, USA)
- Diamantes a gogó: Diamants a dojo (Ad ogni costo) (V. Lenzi, 1965, It-Esp-Alem.)
- Fantástica aventura: Fantàstica aventura (The mouse and his child) (F. Wolf i Ch. Stevenson, 1977, USA-Jap.) (Dibuixos animats)
- El gato con botas: El gat amb botes (Nagagutsu o haita neko) (K. Yabuki, 1969, Jap.)
- La máscara de hierro: L'home de la màscara de ferro (The man in the iron Mask) (M. Nevell, 1977, GB)
- Papá Piernas Largas: Papà Cames Llargues (Daddy long legs) (J. Negulesco 1955, USA)
- Sin familia: Sense família (Chibilko romi tomneiken kapi) (Y. Serikawa i A. Daikubara, 1970, Jap) (Dibuixos animats)
- Solo contra Roma: Sol contra Roma (Solo contro Roma) (H. Wise, 1962, It)

9. Font: Institut Català d'Indústries Culturals (2004) «Producció de llargmetratges cinematogràfics».

- El último mohicano: L'últim dels mohicans (The last of the mohicans) (M. Mann, 1992, USA)
- Violetas imperiales: Violetes imperials (Violettes impériaes) (H. Roussel, 1932, Fr.)
- La vuelta al mundo en 80 días: La volta al món en 80 dies (Around the World in 80 Days) (M. Anderson, 1956, USA)¹⁰

La procedència d'aquestes pel·lícules és molt variada, des de coproduccions en les quals intervé també Espanya fins a produccions americanes o japoneses. Aquestes últimes, en molts casos, són produccions per al públic infantil o films d'animació.

Aquesta realitat confirma les tesis de Toury (1995) sobre la utilització de les llengües intermediàries en traducció. Segons l'autor, és una pràctica habitual, especialment en traducció audiovisual. Actualment, un bon nombre de pel·lícules i sèries de dibuixos animats (especialment americanes i japoneses) es tradueixen a partir de la versió en espanyol, o de la doble versió, en la llengua original i en castellà. Alguns dels exemples de pel·lícules emeses per Punt 2 TV Valenciana entre els anys 1998 i 2005 traduïdes al català a partir de la traducció castellana són:

- Cómete una taza de té: Menja't una tassa de te (Eat a bowl of tea, 1989, EEUU) (1998)
- La verdadera naturaleza del amor: La verdadera naturalesa de l'amor (Love and human remains, 1993, Canadà,) (2000)
- Merry Christmas Mr. Lawrence: ¡Feliz Navidad Mister Lawrence! (Bon Nadal Sr. Lawrence!, GB, Japó, 1982) (2000)
- Oratorio de Navidad: Oratori de Nadal (Juloratoriet, 1996, Suècia, Dinamarca, Noruega) (2000)
- Rayo de luna: Raig de lluna (Colpo di luna, 1995, It.) (2002)
- La princesa de la luna: La princesa de la lluna (Taketori monogatari, 1984, Japó) (2003)
- La sombra del emperador: L'ombra de l'emperador (The Emperor's shadow 1996, EEUU-Xina) (2005)

10. Aquestes pel·lícules van ser emeses entre els anys 1983 i 1997 pels dos canals de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió: TV3 i Canal 33. Font: Televisió de Catalunya (1997).

- La balada de Narayama: La balada de Narayama (Narayama Bushiko, 1982, Japó) (2005)
- O la sèrie de dibuixos animats japonesa Shin Chan (emesa fins a l'actualitat).

Es tracta d'una solució de traducció que respon a decisions econòmiques en molts casos (és més barat traduir de l'espanyol que del japonés i a més no hi ha gairebé traductors formats en aquesta combinació lingüística al País Valencià), però, en ocasions, es tracta de l'única solució possible perquè l'estudi no disposa de la versió original, sols de la versió en espanyol.

3.3 La traducció audiovisual del català al castellà

En la direcció cap al castellà hi ha dos gèneres que han estat traduïts al castellà a partir d'originals catalans: les sèries, i els films (inclosos el curts). La traducció audiovisual del català al castellà es justifica en els casos en què les produccions originals en català són venudes a la resta de l'Estat o a qualsevol territori de parla castellana. Ara bé, per disposar d'aquest tipus de traducció ha calgut primer comptar amb una sèrie de productes propis que pogueren ser d'interès per al públic de fora de Catalunya. Ha calgut, doncs, una producció normalitzada i de qualitat, i que tingués, a més, el ressò de públic necessari per avalar-ne la rendibilitat.

I és evident que Catalunya ha fomentat i potenciat la producció pròpia. Els resultats es fan palesos especialment a la televisió, on quasi el cinquanta per cent d'hores de pantalla són de producció pròpia. Chaume (2003) ens ofereix les dades referents a tres cadenes de televisió de l'Estat espanyol, la qual cosa ens permet veure de manera comparativa el volum de producció pròpia i aliena de TV3, tot contraposant-lo al de la resta de cadenes que l'autor analitza. Les cadenes són el primer canal de Televisión Española (TVE1), com a exemple de televisió pública, Antena 3, com a exemple de cadena privada, i TV3, com a cas especial on el factor de protecció de la llengua catalana podria incidir en els percentatges de producció pròpia i, per tant, susceptibles de generar traduccions al castellà o a altres llengües.

TVE 1	151 hores d'emissió setmanal (21.5 hores diàries) 48 hores de producció aliena = 31.78% de l'emissió global
ANTENA 3	168 hores d'emissió setmanal (24 hores diàries) 128 hores de producció aliena = 79.50% de l'emissió global
TV3	135 hores d'emissió setmanal (19.30 hores diàries) 77 hores de producció aliena = 57.04% de l'emissió global

Quadre 4. Producció pròpia i aliena traduïda de tres cadenes de televisió (Chaume, 2003: 18)

Com s'observa, la proporció de producció pròpia de TV3 supera el 50%; és molt superior a la d'Antena 3, per exemple, la qual es nodreix bàsicament de productes estrangers i ateny el 79.5% de l'emissió global. En els darrers anys ocupen bona part del percentatge de producció pròpia de TV3 les sèries televisives (de gran ressò en determinades franges d'audiència). Entre elles cap destacar: *Teresines S.A* (1992), *Poble nou* (1992), *Estació d'enllaç* (1994), *Herència de sang* (1998), *Nissaga de poder* (1998), *Laberint d'ombres* (1998), *Dones d'aigua* (1999), *Bellvitge hospital* (1999), *Plats bruts* (2000), *Veterinaris* (2000), *Temps de silenci* (2001), *Mirall trencat* (2001), *Setze dobles* (2003), *Dinamita* (2004), *El cor de la ciutat* (2006), *Ventdelplà* (2006) o la sèrie de dibuixos animats per al públic infantil *Les tres bessones* (1997 –fins a l'actualitat).

D'aquestes sèries han estat traduïdes al castellà i emeses per televisions d'àmbit nacional:

- Poble nou: *Los mejores años*, Tele5, 1995
- Plats bruts: *Platos sucios*, Vía Digital (Canal Gran Vía), 2000-2001
- Veterinaris: *Veterinarios*, Vía Digital (Canal Gran Vía), 2000-2001
- Les tres bessones: *Las tres mellizas*, TVE2 2001-2003

El que justifica aquestes traduccions és el gran ressò de públic que han tingut en la seua versió en català. Isardo (2000) destaca de *Veterinaris* que: «Poco después de su estreno (...) se ha convertido en el espacio más visto en la historia del canal catalán, con una media de un millón de espectadores (35,7% de cuota de pantalla)». Respecte de *Plats bruts*: «ha sido el segundo programa más visto en la historia de TV3 (más de 900.000 espectadores de media, con una cuota de pantalla del 35%)».

Quant a les pel·lícules, Izard (2000a: 210) sosté que «Des de 1975 es produeix una mitjana de 10 a 15 pel·lícules l'any originals en català». I la seua valoració és que «actualment, tot i que la producció en català és minsa comparada amb la producció en castellà, podem considerar que per a una regió autònoma petita com Catalunya, la producció és significativa i regular».

La traducció al castellà d'aquestes pel·lícules s'efectua generalment amb posterioritat al rodatge en català, encara que en moltes ocasions la projecció s'efectua de manera paral·lela en les dues llengües en sales adreçades a públics diferents: se sol reservar la projecció en català per a sales d'art i assaig, mentre que la projecció en castellà es destina a sales més comercials. En aquest apartat han vist ja la traducció al castellà pel·lícules de directors com Ventura Pons: *Aquesta nit o mai* (*Esta noche o jamás*, 1991), *El perquè de tot plegat* (*El porqué de las cosas*, 1994), *Actrius* (*Actrices*, 1997), *Carícies* (*Caricias*, 1998), *Amic/Amat* (*Amigo/amado*, 1999), *Anita no perd el tren* (*Anita no pierde el tren*, 2001), *Amor idiota* (*Amor idiota*, 2004), *Animals ferits* (*Animales heridos*, 2006); com Jaume Balagueró: *Els Sense nom* (*Los sin nombre*, 1998); o com Sigfrid Monleón: *L'illa de l'holandés* (*La isla del holandés*, 2001), etc. En aquesta direcció lingüística ha estat una fita clau novament l'impuls de l'Institut Català de les Indústries Culturals, a partir de la seua creació l'any 2000. Ha promogut ajudes tant per a l'exportació dels productes culturals, com per garantir la seua presència en el mercat interior. Així, dels 40 llargmetratges de producció catalana de 2004, s'han rodat en català i traduït al castellà els següents: *Centenari* (Antoni Ribas), *Joves* (Carles Torras), *Hipnos* (David Carreras Solé), *Iris* (Rosa Vergés), *La mort de ningú*, *l'enigma Heinz Ches* (documental, Joan Dolç) (Font: Institut Català de les Indústries Culturals (2004), «Producció de llargmetratges cinematogràfics»)

Es tracta de traduccions molt recents, cosa que indica que estem davant d'una pràctica molt jove: no fa ni deu anys que comencen a veure la llum les primeres traduccions al castellà. Ara bé, tot i que es tracta de les primeres temptatives, ja hi ha un camí encetat. En aquest sentit, si atenem a les opinions de Mayoral (1999) sobre el creixement inaturable del doblatge i la resta de modalitats de traducció audiovisual, podem pensar que el futur pot ser encara més favorable. En la seua opinió, el vertiginós avanç tecnològic en què està immersa la societat també afecta l'àmbit audiovisual i es concreta en l'aparició de nous mitjans que evolucionen a pas de gegant i que segueixen necessitant i necessitaran cada cop més d'una traducció professional, eficaç, ràpida i de

qualitat. De fet, fruit d'aquesta empenta tecnològica és ja una realitat l'emissió de les sèries *Platos sucios* o de la docusèrie *Veterinarios* per Via Digital.¹¹

3.4. La traducció interdialectal

Es tracta d'una altra forma de traducció que mostra la situació real del català en les diferents televisions. Com es posa de manifest en el treball de Chaume i Marzá (2006), les televisions catalana i valenciana (juntament amb les d'Euskadi i Galícia, entre altres) són membres de FORTA, una xarxa de certes cadenes regionals de l'Estat espanyol, que s'han unit per reduir despeses en la compra de productes audiovisuals, i ser competitives front a les televisions públiques i privades de l'Estat. Ara bé, a l'hora de doblar i subtitular les pel·lícules i tota la resta de textos audiovisuals s'opta per la doble versió, en català i en valencià. La televisió de Catalunya dobla o subtitula al català la mateixa pel·lícula que la televisió valenciana dobla o subtitula al valencià. De vegades els traductors no reben el text original en anglès (o en la llengua origen), sinó que reben la traducció catalana (o potser la valenciana) i a partir d'ella fan la traducció interdialectal. Amb mínims canvis (de morfologia verbal i alguns canvis lèxics) la traducció és a punt per ser doblada o subtitulada (Chaume i García de Toro, 2006).

CONCLUSIONS

D'aquest esbós del panorama de la traducció literària i audiovisual entre castellà i català podem concloure que, si bé no pot ser comparada amb la traducció entre llengües majoritàries, la seua existència és innegable, i fins i tot té un cert pes, en aquests àmbits professionals, ja siga en la direcció del castellà al català, en l'oposada, o en ambdues. Hem comprovat també que, malauradament, les estadístiques es limiten sempre a l'àmbit editorial, però no recullen les diverses parcel·les en què l'autoria de

11. Com ho és també en el camp de la premsa escrita l'edició d'*El Periódico de Catalunya* en català i en castellà. La publicació d'aquest diari en les dues edicions a partir de l'ajuda de la tecnologia ha suposat una vertadera fita en aquesta combinació de llengües. Montoliu (2001) sosté: «En octubre de 1997 *El Periódico de Catalunya* inicià la publicació diària de una edició en català clònica de la castellana. (...) La versió catalana es íntegramente traducida todos los días a partir de la castellana. La experiencia ha resultado ser un éxito y con unos 60.000 ejemplares catalanes diarios *El Periódico* se sitúa actualmente muy por delante de cualquier otro rotativo en catalán.».

les traduccions no apareix, tot i que representen quantitats considerables de paraules, pàgines i textos traduïts.

En l'àmbit de la traducció literària, partint de les dades que ens oferien les estadístiques, hem comprovat que la traducció entre aquestes llengües ha passat de ser gairebé inexistent en els anys 1977-81, a ser ja un fet a hores d'ara. Ha calgut, però, prop d'una vintena d'anys per consolidar un procés que, si bé ja s'havia iniciat amb l'arribada del període democràtic, no es consolida definitivament fins a l'aprovació dels Estatuts d'autonomia i les respectives lleis de normalització lingüística (que han servit per fomentar i garantir la utilització del català). Açò s'ha vist reflectit en l'edició i la traducció d'obres i textos al català i des del català, dels quals més del cinquanta per cent corresponien a traduccions literàries, i dins d'aquestes, en la direcció al català, el gruix majoritari eren textos per al públic infantil i juvenil.

Finalment, en l'àmbit audiovisual hem observat que en un primer moment, en els tímids anys vuitanta, trobàvem més traduccions de textos audiovisuals del castellà al català (per raons de política lingüística), però actualment, raons estètiques (com la consideració d'un film com a obra d'art no manipulable) o econòmiques (no cal duplicar despeses traduint d'una llengua que tots poden entendre), semblen haver frenat aquesta pràctica. L'èxit comercial de certs productes audiovisuals, alhora que la promoció i el foment de la producció catalana (on cada vegada trobem cinema de major qualitat), han inaugurat la traducció en sentit invers, català-castellà, en un procés que sembla afermar-se cada cop més i que substitueix a la direcció castellà-català. En conjunt, però, un camí que tot just acaba d'iniciar-se i que encara ha d'anar conquerint espais nous i reconquerint terrenys perduts.

CRISTINA GARCÍA DE TORO
Universitat Jaume I

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGOST, R. (1999) *Traducción y doblaje: palabras, voces e imágenes*, Barcelona, Ariel.
- (2000) «Traducción y diversidad de lenguas», dins LORENZO, L. i A. M. PEREIRA (eds.), pàgs. 49-68.
- ANTIA, B. (1996) «Situation audiovisuelle dans un pays multilingue: le Nigéria», dins GAMBIER, Y. (ed.) pàgs. 61-72.
- BACARDÍ, M. (2001) «Traduir el *Quixot* al català: més enllà de la intel·ligibilitat», *Revista de Catalunya*, 165, pàgs. 70-78.
- (2004) «Translation from Spanish into Catalan during the 20th century: Sketch of a chequered history», dins BRANCHADELL, A. i M. WEST (eds.) pàgs. 257-268.
- BACARDÍ, M. i I. ESTANY (1999) «La mania cervàntica. Les traduccions del *Quixot* al català (1836/50?-1906)», *Quaderns. Revista de Traducció*, 3, pàgs. 49-59.
- BEEBY, A., ENSINGER, D. i M. PRESAS (eds.) (2000) *Investigating Translation*, Amsterdam, John Benjamins.
- BEYLARD-OZEROFF, A., KRÁLOVÁ, J. i B. MOSER-MERCER (eds.) (1998) *Translators' Strategies and Creativity*, Amsterdam/Filadèlfia, John Benjamins.
- BRANCHADELL, A. i M. WEST (eds.) (2004) *Less Translated Languages*, Amsterdam, John Benjamins.
- CARMIÑA, R. M. i O. SÁNCHEZ RODRÍGUEZ (2000) «La traducción de productos audiovisuales en la comunidad gallega», dins LORENZO, L. i A. M. PEREIRA (eds.), pàgs. 39-46.
- CHAUME, F. (1996) «El mode del discurs als llenguatges audiovisuals. Problemes en llengües en procés de normalització. El cas del valencià», dins EDO, M. (ed.) pàgs. 381-391.
- (1998) «Textual constraints and the translator's creativity in dubbing», dins BEYLARD-OZEROFF, A., KRÁLOVÁ, J. i B. MOSER-MERCER (eds.) *Translators' Strategies and Creativity*, Amsterdam/Filadèlfia, John Benjamins, pàgs. 15-22.
- (2003) *Doblatge i subtitulació per a la TV*, Vic, Eumo.
- CHAUME, F. i C. GARCÍA DE TORO (2006) «Translating audiovisual texts in the bilingual context of the Catalan-speaking areas: The case of Spanish-Catalan translation», *Mercator Media Forum* 9, pàgs. 4-13.
- CHAUME, F. i A. MARZÀ (2006) «The Language we watch: An approach to the model of Catalan in dubbing», *Mercator Media Forum* 9, pàgs. 14-25.

- DANAN, M. (1996) «À la recherche d'une stratégie internationale: Hollywood et le marché français des années trente», dins GAMBIER, Y. (ed.) pàgs. 109-130.
- DIAZ FOUCES, Ó. *et al.* (2002) *Traducció i dinàmica sociolingüística*, Barcelona, Llibres de l'Índex.
- DURO, M. (coord) (2001) *La traducción para el doblaje y la subtitulación*, Madrid, Cátedra.
- EDO, M. (ed.) (1996) *Actes del Primer Congrés Internacional sobre Traducció*, Barcelona, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- EGUÍLUZ, F. *et al.* (ed.) (1994) *Trasvases culturales: literatura, cine, traducción*, Vitoria-Gasteiz, Universidad del País Vasco-Euskal Herriko Unibertsitatea.
- ENGLEBERT, A. (ed.) (2000), *Actes du XXIIe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes, Volume III*, Tübingen, Niemayer.
- GAMBIER, Y. (ed.) (1996) *Les Transferts linguistiques dans le médias audiovisuels*, Paris, Septentrion.
- GARCIA I PORRES, Y. (2002) "El paper de la traducció en el procés de normalització de la llengua catalana. Una perspectiva sociològica", dins DIAZ FOUCES, Ó. *et al.*, pàgs. 19-54.
- GARCÍA DE TORO, C. (2004) «Translation between Spanish and Catalan today», dins BRANCHADELL, A. i M. WEST (eds.), pàgs. 269-286.
- (2006) «La traducció juridicoadministrativa entre castellà i català», dins MONZÓ, E. (ed.), pàgs. 101-109.
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2005) «El català avui. Mitjans de comunicació i indústries culturals», <http://cultura.gencat.net/llengcat/socio/mitjans.htm>, [consulta 21 de desembre de 2005].
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2006a) «Cinema en català doblat i subtitulat», <http://www6.gencat.net/llengcat/cinema/cinema.htm>, [consulta 20 de juny de 2006].
- GENERALITAT DE CATALUNYA. (2006b) «Informe de política lingüística 2004», <http://www6gencat.net/llengcat/informe/catala/cap07-04.pdf>, [consulta 20 de juny de 2006].
- GENERALITAT DE CATALUNYA (2006c) «Recull de normativa legal sobre la llengua a Catalunya. Mitjans de comunicació i indústries culturals», [ww6.gencat.net/llengcat/legis/nor-medi.htm](http://www6.gencat.net/llengcat/legis/nor-medi.htm), [consulta 20 de juny de 2006].
- INSTITUT CATALÀ DE LES INDÚSTRIES CULTURALS (2006) «Producció de llargmetratges cinematogràfics», <http://www.cultura.gencat.net/icic/publicacions.htm>, [consulta 2 de maig de 2006].

- ISARDO, E. (2000) «Via Digital ofrecerá “Platos sucios” y “Veterinarios”», *El Mundo*, 25 d'octubre de 2000.
- IZARD, N. (1992) *La traducció cinematogràfica*, Barcelona, Publicacions de la Generalitat de Catalunya.
- (2000a) «La traducció i la normalització de la llengua catalana: el cas de la televisió», dins ENGLEBERT, A. (ed.), pàgs. 209-214.
- (2000b) «Dubbing for Catalan television: the acceptable translation», dins BEEBY, A., ENSINGER, D. i M. PRESAS (eds.) pàgs. 153-160.
- (2001) «Doblaje y subtitulación: una aproximación histórica», dins DURO, M. (coord) pàgs. 189-208.
- LORENZO, L. i A. M. PEREIRA (eds.) (2000) *Traducción subordinada (I) El doblaje (inglés-español/galego)*, Vigo, Servicio de Publicacións da Universidade de Vigo.
- MAYORAL, R. (1999) «Nuevas perspectivas para la traducción audiovisual». Conferència pronunciada a la Facultat de Filologia i Traducció de la Universidade de Vigo, 7-10 de juliol de 1999.
- MINISTERIO DE EDUCACIÓN, CULTURA Y DEPORTE (2004) «Cultura. Estudios sobre el sector del libro», http://agora.mcu.es/libro/avances_lenguas_f.asp?IdNivel=120, [consulta 28 de gener de 2004].
- MONTOLIU, C. (2001) «Informe sobre el sistema de traducción automática del Periódico de Catalunya», *Puntoycoma*, 51, <http://europa.eu.int/comm/translation/bulletins/puntoycoma/51/periodico.htm>, [consulta 2 de maig de 2006].
- MONZÓ, E. (ed.) (2006) *Les plomes de la justícia. La traducció al català dels textos jurídics*, Barcelona, Pòrtic, pàgs. 101-109
- O'CONNELL, E. (1994) «Media translation and lesser-used languages: implications of subtitles for Irish language broadcasting», dins EGUÍLUZ, F. *et al.* (ed.) pàgs. 367-373.
- PARCERISAS, F. (1997) *Traducció, edició, ideologia. Aspectes sociològics de les traduccions de la Bíblia i de l'Odissea al català* [Tesi doctoral]. Universitat Autònoma de Barcelona.
- (1998) «Poder, traducció, política», Lliçó inaugural del curs acadèmic 1998-99 de la Facultat de Traducció i Interpretació, UPF (14 d'octubre de 1998).
- PEREIRA, A. M. (2000) «Doblaje y traducción en España y en Galicia: su historia», dins LORENZO, L. i A. M. PEREIRA, (eds.), pàgs. 7-16.

- RABADÁN, R.(ed.) (2000) *Traducción y censura, inglés-español 1939-1985: estudio preliminar*, Lleó, Universidad de León.
- ROMAGUERA, J. (1988) «Traduccions entre llengües de l'Estat espanyol», *Revista de Catalunya*, 21, pàgs. 135-142.
- SANTOYO, J. C. (1985) *El delito de traducir*, Lleó, Universidad de León.
- TELEVISIÓ DE CATALUNYA (1997) *Criteris lingüístics sobre traducció i doblatge*, Barcelona, Edicions 62.
- TOURY, G. (1995) *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam/ Filadelfia, John Benjamins.
- UNESCO (2006) *Index Translationum*, http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=7810&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, [consulta 20 de juny de 2006].